1942 m. lapkritį vokiečių okupacinei valdžiai atmetus visus ordinarų reikalavimus, taip pat ir dėl katalikiškų organizacijų veiklos, jie visokeriopai skatino tikinčiųjų būrimą į įvairias vyrams, moterims, vaikams skirtas bažnytines brolijas[241].

Sovietų okupacijos metais buvo nacionalizuotos visos katalikų vyskupijoms, vienuolijoms, religinėms organizacijoms priklausiusios spaustuvės bei leidyklos, sunaikinti jau išleistų knygų tiražai. Buvo nutraukta gausios Kaune ir vyskupijų centruose tarpukariu ėjusios religinės periodikos leidyba.

Vokiečių okupacijos pradžioje vyskupai, matyt, nesitikėjo, kad katalikiškos periodikos bei knygų leidyba ir toliau bus varžoma: rugpjūtį vykusiame pasitarime kalbėta apie kunigams skirto laikraščio „Laiko balsas“ išleidimą[242]. Spalį susirinkę vyskupai vėl atskirai svarstė spaudos klausimą (projektuotas vienas laikraštis visiems, su mėnesiniu priedu atskiroms skaitytojų grupėms), nutarė parašyti dėl to raštą generaliniam komisarui A. Rentelnui[243]. Tačiau okupacinė valdžia ignoravo prašymus atgaivinti katalikišką periodiką. Ji leido apygardų centruose „oficiozus“, kuriuose vyravo propagandinės fronto, užsienio žinios ir valdžios potvarkiai. Delsta grąžinti Bažnyčiai spaustuves arba trukdyta jomis naudotis

15. Pakutuvėnų bažnyčia, pastatyta Plungės klebono Povilo Pukio pastangomis 1941–1943 m., B. Aleknavičiaus 1989 m. nuotrauka, *LCVA*

savo nuožiūra. Pasak oficiolo kunigo Rapolo Kuodžio, nuo 1942 m. pavasario turėdama „savo“ spaustuvę Telšių kurija negalėjo išspausdinti net vyskupo ganytojo laiškų[244] (matyt, ne be spaudimo buvo išnuomojusi ją

[241] J. Skvirecko ir kitų bažnytinės provincijos vyskupų 1943 m. sausio mėn. ganytojų laiškas kunigams, ten pat, l. 81–84.

[242] Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų pasitarimo, įvykusio 1941 m. rugpjūčio 6–7 d., protokolas, ten pat, b. 63, l. 4.

[243] Lietuvos bažnytinės provincijos vyskupų pasitarimo, įvykusio 1941 m. spalio 7–8 d., protokolas, ten pat, b. 62, l. 17.

[244] R. Kuodžio 1943 m. birželio 26 d. laiškas nenurodytam Panevėžio vyskupijos parapijiečiui, ten pat, b. 36, l. 9.

ne tik prieš karą pradėtos statyti Zapyškio, Skardupių bažnyčios, bet ir pradėtos laikyti pamaldos naujose Akmenynų bei Nemirų parapijų bažnyčiose; Telšių vyskupijoje pastatytos Dauginių, Pakutuvėnų, Stemplių, Tubausių bažnyčios, Mažeikių bažnyčioje dailininkas Petras Kalpokas įrengė naujus altorius; Vilniaus arkivyskupijoje 1943 m. iškilmingai pašventinta Lentvario bažnyčia. Bene paskutinės nevaržomos katalikų iniciatyvos pasistatyti šventoves buvo Panevėžio vyskupijos Saločių parapijos planai 1944 m. birželį įkurti koplyčią Baltpamūšyje[7] ir Šventosios gyventojų pastangos pasistatyti bažnyčią[8] .

Skirtingai nei 1941 m., 1944-ųjų vasarą Lietuvoje vyko atkaklūs mūšiai. Įsitvirtinę vokiečiai daug kur po keletą dienų gynė savo pozicijas, traukdamiesi sprogdino tiltus, fabrikus. Mūšiuose dalyvavo aviacija, tik nedaugelis miestelių išvengė apšaudymų. Karo nuostoliai šįkart buvo daug didesni, nei 1941-aisiais. Daugiau arba mažiau nukentėjo beveik visų miestų, bažnytkaimių bažnyčios: per bombardavimus ar susišaudymus buvo apgadinti bokštai, sienos, stogai, išbyrėjo langų stiklai ir vitražai, buvo sužaloti vargonai ir t. t. Daugelyje vietų bažnyčios bei koplyčios buvo išgrobstytos, kareiviai ypač vogė bažnytinius drabužius, audinius, liturginius indus. Kartu buvo apgriautos arba sudegintos klebonijos, kiti beneficijų pastatai.

Didžiausių nuostolių patyrė Vokietijos pasienyje buvusi Vilkaviškio vyskupija, ten sudegė Pakuonio (susprogdinta), N. Ūtos, Daukšių, Keturvalakių, Liubavo, Bartininkų, Pajevonio (susprogdinta), Virbalio, Alvito, Žaliosios, Naumiesčio, Žvirgždaičių, Slavikų, Valakbūdžio, Gudlaukio, Šakių (susprogdinta) bažnyčios ir Vilkaviškio katedra. Nuo apšaudymų nukentėjo Leipalingio, Miroslavo, Alksninės, Gražiškių, Gižų, Didvyžių, Kybartų, naujai statoma Pilviškių, Sintautų, Sudargo, Lukšių bažnyčios[9]. Labai nukentėjo šios vyskupijos parapijų pastatai – klebonai dar ilgai po karo neturėjo kur parapijose gyventi, prisiglausdavo pas ūkininkus aplinkiniuose kaimuose, sunkiomis sąlygomis remontavo bažnyčias. Panevėžio vyskupijoje 1944 m. vasarą karo veiksmų metu sudegė 5 bažnyčios (Truskavos, kur už akmeninės šventoriaus tvoros buvo įsitvirtinę vokiečiai, Nemunėlio Radviliškio, Suosto, Juodupės ir Saločių), kitos buvo apgriautos (Salako, Čedasų, Papilio, Dusetų, Traupio, Jūžintų, Pandėlio, Biržų)[10]. Kaišiadorių vyskupijoje per karo veiksmus sudegė medinė Varėnos

[7] Saločių klebono kunigo A. Kripaičio 1944 m. birželio 3 d. raštas Panevėžio vyskupui, *LVIA*, f. 1650, ap. 1, b. 351, l. 8.

[8] Šventosios uosto katalikų bažnyčios komiteto 1944 m. gegužės 30 d. prašymas Telšių vyskupui, ten pat, f. 669, ap. 48, b. 175, l. 5.

[9] Vilkaviškio vyskupijos nukentėjusios bažnyčios nuo karo 1944 m., *VVKA*, f. 1, ap. 1, b. 10, l. 176.

[10] Parapijų klebonų, Bažnyčios turtų palaikymo tarybų 1944–1947 m. pranešimai apie parapijų būklę po karo, *LVIA*, f. 1650, ap. 1, b. 350.

Lukšiai 183
Lužkai 286

Madridas *218*
Majdanekas 145
Marijampolė 27, 51, 141, 145, 146, 155, *158*, 172, 173, 181, 182, 197, 270, 273, 280, 291
Marijampolės aps. *62*
Maskva 23, 25, 48, 188–191, 193, 200, 2002, 203, 211–213, *218*
Maskvos sr. 25
Mažeikiai 183, 203
Merkinė 130, 182
Miliūnai 188, 230, 297
Mindaugai *214*
Minskas 25, 102, 155, 192–198, 235, 278, 281, 285
Miorai 279
Miroslavas 183
Miunchenas 39
Miunsteris 163
Mogiliavas 189, 191–193, 235
Molėtai 184
Molodečnas 275, 283, 285
Mščibovas 276

N. Ūta 183
Nadvileijskas 277
Nassau 164
Naugardukas 139
Naujininkai 188
Naujoji Rūda 278
Naujoji Vilnia 274, 285, 286
Naumiestis 183
Nečečiai (Nieciecz) 274
Nemakščiai 182
Nemirai 75, 183
Nemunėlio Radviliškis 183
Niurnbergas 108
Novgorodas 201

Obeliai 130
Odelskas 290
Olandija 107, 136
Olkovičiai 283
Ostlandas 21, 24, 25, *26*, *46*, 82, 91, 185, 186, 194, 197, 200, 202, 208, *212*, 213, 225, 264
Osvencimas 116, 117, 145, 270, 280

Pabaltijis 12, 23, 42, 67, 76–78, 120, 190, 202, 203, 212, 213, 235
Pabarė 151
Paberžė 288, 289
Paežeriai 273
Pagryžuvis 142, 280, 284–287, 294, 295
Pajevonys 183
Pakruojis 110
Pakuonis 183
Pakutuvėnai 95, 183
Palanga *175*, 182
Palivarkas *231*
Paluknys 288
Pandėlys 183
Panemunis 182
Paneriai 181, 293, 295
Panevėžiukas 142–145, 276, 278, 281, 282, 284–287, 294, 295
Panevėžys 15, 54, *57*, 60, 81, 85, 88, 89, 97, 98, 100, 108–111, 126, 127, 129, 133, 137,

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

REGINA LAUKAITYTĖ

LIETUVOS BAŽNYČIOS VOKIEČIŲ OKUPACIJOS METAIS (1941–1944)

VILNIUS LII LEIDYKLA 2010